

Gupcsó Ágnes

Egressy Béni, az „ember és magyar”

Emléksorok a zeneszerző születésének kétszázadik évfordulójára

1833. január 23-án a sárospataki református kollégiumot elhagyó diákokat számon tartó jegyzékbe három nevet írtak be: „Joannes Kovács, luratus” Csátra távozott rectornak, aki két segédtanítót, praeceptort is vitt magával, „Beniamin Egresit” és „Franciscus Szentmiklósit”.

Egressy Béni távozása a kollégiumból anyagi kényszerűségből történt. Édesapja, Egresi Galambos Pál – akár annak két fivére, Ábrahám és Salamon – maga is e falak között tanult, s nem úgy képzelte, hogy fiának ez a lehetőség már ne adasson meg. 1827-ben bekövetkezett korai halála azonban Béni fia számára más utat jelölt ki.

Egresi Pál a hazai tanulmányok után külföldön is fejlesztette tudását, Jénából hazatérve 1803-tól a lelkészi hivatásnak élt, ahogyan első házasságából született Pál fiát is lelkésznek nevelte. Első szolgálati helye, Jánosi után Putnokon hirdette Isten igéjét. Apja, Mózes – ragályi majd tardonai lelkész – feleségével, a dédesi prédikátor, Bogdányi István Anna nevű leányával szolgálati ideje leteltével a csodálatos Pitypalatty völgyben, Parasznyán vett kis házába költözött. Talán rokonainál tett látogatásai alkalmával találkozott Pál a miskolci gimnázium egykori tanárával, Komjáthy Ábrahámmal, a tudós lelkésszel, akinek pályája, sokoldalú műveltsége, széles látóköre igazi, követendő mintául szolgálhatott számára. 1806-ban az ő nevelt lányát, Juhász Juliannát választotta gyermekei anyjául. Ettől kezdve a Sajó mentének kis falvaiban, előbb Lászlófalván, majd 1816-ig Kazincon szolgált. Igazi polihisztor volt, kiváló szónoki képességgel, költői vénával és zenei tehetséggel, jó hangú adottsággal rendelkezett, elsajátította a zenei alapismereteket, és több hangszeren (fuvola, hegedű, zongora) is tudott játszani. Ebbe, a mélyen gyökerező református hagyományokat őrző, ugyanakkor a művészetek iránt érzékeny családi környezetbe született meg kétszáz éve, 1814. április 21-én Egressy Béni.

A szülővárost elhagyva a kisiskolás éveket már Sajókápolnán töltötte, majd a családi hagyományokat követve Miskolcon folytatta tanulmányait. A város ekkortájt döntött arról, hogy az egymást váltó vándortársulatok számára megpróbálnak méltóbb játszóhelyet teremteni, s 1823-ban meg is nyílt az első kőszínház. A színház világa rendkívüli vonzerőt gyakorolt az ifjúságra, a reformkor nemzetébresztő szellemisége számos református diákot terelt az „igehirdetés” e sajátos megnyilvánulási területe felé, Thalia templomába. Így Béni testvérbátyját, Gábort is, akinek ezek az élmények határozták meg egész további életútját. A Gábornál hat évvel fiatalabb Bényt nyilván ugyanúgy megérintette a színház varázsa, de ő egyelőre tovább haladt az apja által kijelölt úton, s míg bátyja 1826-ban a művészvilág veszélyes ösvényére lépett, ő a sárospataki kollégium ódon falai között igyekezett az otthonról hozott sokoldalúságát továbbfejleszteni. Akárcsak apja és annak fivéréi, az ő neve is ott szerepel a kollégium kántusának névsorában, de míg apja és

egyik nagybátyja a basszus szólómat erősítették, „Bénjámín” – másik nagybátyjához hasonlóan – a tenor szólóban jeleskedett 1830–32-ben. A kórus akkori vezetője, Apáthy János alig harmincévesen került a főiskola frissen szervezett ének, zene és építészet tanszékére, amelyet többek között bécsi tanulmányok után foglalt el. Neki köszönhetőek azok a reformok, amelyek jelentősen megváltoztatták a zeneoktatás és az énekkar működésének korábbi módját, s kísérletet tett a zongora és orgona tanításának bevezetésére. Egressy Béni tehát akár hangszeres tudását is fejleszthette általa, ha csak rövid ideig is. A kollégiumból való távozása után minden további tudását autodidaktaként szerezte. Mezőcsáti segédtanítókodása nem sokáig tartott – a színi pálya büvköréből ő sem tudott kikerülni. Miután még két kisgyermeket nevelő özvegy édesanyja és Imre öccsük sem támogatta Béni terveit, látszólag megadta magát, s még egyszer megpróbálkozott a tanítással, Szepsiben. Gábor bátyja azonban, szembesülve öccse szilárd elhatározásával, végül felajánlotta segítségét. A két testvér sorsa a továbbiakban még szorosabban fonódott össze. Ősztől már együtt voltak a kassai társulatnál. Itt Béni végigjárta a korabeli színházi lét szinte valamennyi lépcsőfokát. Kardalos volt, s kisebb prózai szerepeket játszott eleinte, majd megpróbálkozott az énekesi karrierrel is. Apjával és Gábor bátyjával ellentétben azonban viszonylag gyenge hanggal rendelkezett, és fizikuma sem erre a pályára predesztinálta. Gyorsan haladt ugyan előre – 1837-ben olvashatjuk, hogy „ő már biztonságot fejt ki, s annyi ízlést az előadásban, ott kívált, hol látvány kell, hogy néha hangjának nem eléggé zengő voltát szívesen elfeledjük” –, de mindhiába. Pályafutása legnagyobb szerepe Rossini *A sevillai borbély* című operájában Figaro megformálása volt. „Hogyha magas baritonját, melynek alsóbb hangjai a felsőbbeknél gyengébbek, folyvást tanulása által mívelendi, lágy és csengő zengzetűvé teheti ... mindig kedvezőleg lépend fel.” – olvashatta a kritikus véleményét, amelyet megszívelve megpróbálkozott kisebb tenorszerepekkel is. Sőt, 1838-ban néhány hónapra keserves vándorútra kelt, hogy Itáliában tanulmányozhassa a korabeli operajátzás és éneklés csínját-bínját. A kritikák dicsérték ugyan szorgalmát, és hangját fejleszthetőnek ítélték – több mint háromszáz darabban játszott prózai és énekes szerepet –, tüdejének gyengesége mégsem tette lehetővé, hogy valódi tehetségét itt bontakoztassa ki, az igazi babérokat nem színészként aratta. Már a pataki évekre emlékezve így írt róla Erdélyi János, aki kor- és iskolatársa volt: „a jobb tanulók közé tartozott, éneki ügyességével és szépen csengő hangjával minden iskolatársát felölmúlta”. Az 1830–31-es tanévben kapott minősítése szerint a 16 éves ifjú „togatus” osztályzata zene és magyar irodalomból is „bene”. S miután a zenével most már örökre eljegyezte magát, meg kellett találnia azt az utat, amely aztán nevét halhatatlanná tette. Ettől kezdve a zene és irodalom együttes szolgálata jelentette számára a színházi létet. A zenés színpad pedig e korban számos tennivalót kínált – többek között váratott magára az első igazi „nemzeti opera” létrejötte is.

Kassa után Kolozsvár, majd Buda következett. Itt ismerkedett meg Erkel Ferencsel, akihez a Nemzeti Színházban végzett közös munkán kívül életre szóló barátság is kötötte. Számára készítette a *Bátori Mária* szövegkönyvét. Az opera bemutatója 1840-ben néhány héttel követte első ilyen munkája, a Szerdahelyi József által megzenésített *Tündérlak* premierjét. Erkel zenésítette meg következő operalibrettóját, a *Hunyadi Lászlót* is. A Tóth Lőrinc *Két László* című drámája nyomán készült szöveg felülemelkedik az eredeti darab dramaturgiai buktatóin, és túllép a *Bátori Mária* gyakorlatlanságain is. Az igazi sikert Katona József *Bánk bánjának* az operaszínpadhoz való alkalmazása hozta meg.

Nem tudjuk, mikor találkozott először a színművel – 1833-ban, Kassán, az ősbemutatón, fivére alakította Ottót – a dráma 1845-ös színre vitele alkalmával már Béni is játszott a darabban. Ekkoriban kezdett neki a munkának, amelyet azonban a történelmi események egy időre megszakítottak. A librettójából született operát már nem hallhatta. 1851. július 17-én bekövetkezett halála előtt röviddel sikerült csak a zeneszerző kezébe juttatnia a befejezett kéziratot. Ha csupán e két utóbbi Erkel-opera létrejöttéhez járult volna hozzá, neve akkor sem merült volna a feledés homályába. De ő ennél sokkal többet tett.

A 19. században még gyermekcipőben topogó magyar színjátszásnak nem csupán játszóhelyekre, színészekre, hanem játszható darabokra is nagy szüksége volt. Operalibrettói mellett fordításaival is hozzájárult ennek megteremtéséhez. Diákkori francia tanulmányait ügyesen kamatoztatta, s nyelvtudását színházi gyakorlata is segítette, ahogy Rakodczay Pál írja róla: „az ő fordításai egy Nagy Ignácénál, Szemere Pálénál praktikusabbak. Értjük a beszélhetőséget.” Több mint 80 művet fordított le elsősorban francia és olasz nyelvből, prózában és verses formában egyaránt. Donizetti, Verdi, Meyerbeer, Bellini legnépszerűbb operái is neki köszönhetően szólaltak meg magyarul először, s így ismerhette meg azokat a vándortársulatok révén a korabeli vidéki közönség is.

Mindemellett zenekart alakított cigányzenészekből, akiket ő maga tanított, dalokat komponált – amelyet kora legnagyobb énekesei örömmel terjesztettek –, írt kórusműveket, hangszeres darabokat, és különböző színpadi művekhez zenéket. Szakadatlanul dolgozott, mintha érezte volna, hogy élete rövidre szabott. Mintha apja emlékét szeretne volna kiengesztelni, hogy annak halála után letért az általa kijelölt útról. De hűséges maradt eszméihez – a szolgálat alázatához; s hű maradt a földhöz, a hazához, ahogy azt a pataki kollégium szelleméből magával hozta – akár élete feláldozása árán is megvédte volna a szabadságharcban, a toll és lant után fegyvert ragadva: „Bátyám! ... Katona lettem ... holmicskémet bátyámhoz teszem le ... ha elestem, maradjon bátyámé...” – írta Szentpétery Zsigmondnak. A kápolnai csatában szerzett sebesülése után Ónodon, Fekete Károly református lelkésznel lábadozva a számos világi mű komponálása után elővette a zsoldárokat és dicséreteket, és orgonaátiratokat készített belőlük. Főhadnagyi kinevezése után Komáromban a 2. hadtest zenekarának vezetőjeként komponálta a ma *Klapka-indulóként* ismert művét.

Egressy Béni azonban elsősorban Vörösmarty *Szózatának* megzenésítésével véste be magát a magyar nemzet szívébe. A verssel való első találkozásakor azonnal nekilátott a komponálásnak, s 1839-ben el is hangzott a négyszólamú kórusmű. 1843-ban aztán a „*Szózat*”-pályázatra is jelentkezett, ahol kompozíciója elnyerte a babért, hamarosan szinte tömegdallá vált, s Párizsban a magyarság *Marseillaise*-eként ünnepelték.

S mi más lehetett volna e 29 éves – családja és barátai szerint is „barátságban odaadó”, önzetlen – ifjú jelgége, amelyet a *Himnusz* mellett második nemzeti imádságunk élére, honfitársainak szánva írt: „Minden ember legyen ember és magyar”.